

Majecki, Henryk

**Powstanie, rozwój organizacyjny oraz główne problemy działalności białostockiej wojewódzkiej organizacji PPS w latach 1944-1948 =
Возникновение, организационное развитие и главные проблемы белостокской воеводской организации Польской социалистической партии (ППС) в годы 1944-1948 = The beginnings, development and main problems of the Białystok voivodship, PPS organization in the 1944-1948 period**

"Rocznik Białostocki", 13, 1976, s. [111]-133

Zdigitalizowano w ramach projektu pt. Digitalizacja i udostępnianie online czasopisma „Rocznik Białostocki”, dofinansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę (nr umowy 834/P-DUN/2019).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK MAJECKI

POWSTANIE, ROZWOJ ORGANIZACYJNY ORAZ GŁÓWNE PROBLEMY
DZIAŁALNOŚCI BIAŁOSTOCKIEJ WOJEWÓDZKIEJ ORGANIZACJI PPS
W LATACH 1944—1948

Возникновение, организационное развитие и главные проблемы белостокской
воеводской организации Польской социалистической партии (ППС)
в годы 1944—1948

The beginnings, development and main problems of the Białystok voivodship, PPS
organization in the 1944—1948 period

W ostatnich kilku latach ukazało się sporo prac poświęconych dziejom odrodzonej PPS¹. Jednakże niemal wszystkie koncentrują uwagę na problematyce ogólnokrajowej, głównie na węzłowych problemach działalności tej partii. Natomiast zagadnienia o bardziej szczegółowym charakterze nie doczekały się dotąd wyczerpujących opracowań. Brak ponadto prawie zupełnie prac przedstawiających działalność PPS w poszczególnych województwach².

Badacz podejmujący problematykę działalności PPS w skali jednego województwa napotyka dużo trudności natury źródłowej, a także metodologicznej.

Stan zachowanych materiałów archiwalnych nie jest zadowalający. Akta PPS w Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku są niekompletne, bardziej pełne dla okresu 1947—1948. Z wcześniejszych materiałów zachowały się jedynie fragmenty. Zjazdy wojewódzkie i powiatowe oraz posiedzenia instancji partyjnych tegoż szczebla protokołowane były w sposób skrótowy, niedokładnie, nieprecyzyjnie. Utrudnia to przesłanie procesu przemian ideologicznych, zachodzących wewnątrz

¹ Wykaz tych publikacji znajdujemy w bibliografii pracy A. Reissa, *Z problemów odbudowy i rozwoju organizacyjnego PPS (1944—1946)*, Warszawa 1971, s. 378—383, a także B. Syzka, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1944—1948*, Warszawa 1974, s. 464—475.

² Do nielicznych należy artykuł E. Wojnowskiego, *Z dziejów PPS na Warmii i Mazurach 1945—1948*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 1965, nr 4(90), s. 581—603.

organizacji wojewódzkiej PPS, nawet w okresie 1947—1948, co do którego jest znacznie więcej dokumentów.

Są wreszcie trudności w zakresie dokonania ocen postaw wielu czołowych działaczy PPS szczebla wojewódzkiego i powiatowego. Ciągłe bowiem należy pamiętać, że równoległe istnienie dwóch partii robotniczych, posiadających, mimo pewnych wspólnych cech, szereg odrębności, musiało powodować pewną rywalizację w walce o zdobycie wpływów w masach. Dlatego też między terenowymi organizacjami i instancjami obu partii, mimo umacniania się ogólnej tendencji zmierzającej do jedności działania, rodziły się konflikty i lokalne antagonizmy, których źródeł nie należy szukać w sferze różnic ideologicznych. Oskarżenia, kierowane ze strony aktywu PPR pod adresem wielu działaczy PPS, nie zawsze były słuszne, gdyż zajęcie innego stanowiska w określonej sprawie, częstokroć nie najistotniejszej, nie zawsze musiało oznaczać wrogi stosunek do ideologii socjalistycznej czy jedności obu partii.

W historii białostockiej organizacji PPS lat 1944—1948 wyraźnie rysują się dwa okresy:

I. Sierpień 1944 — styczeń 1947.

Charakterystyczną cechą działalności partii jest jej słabość organizacyjna. W zasadzie można mówić o działalności PPS w Białymstoku, Suwałkach, Łomży, Ełku i Olecku. W pozostałych powiatach brak było w ogóle organizacji PPS lub też nie odegrały one istotniejszej roli w walce o stworzenie i utrwalenie władzy ludowej.

II. Od wyborów do Sejmu Ustawodawczego do Kongresu Zjednoczeniowego.

W okresie tym następuje wielokrotnie szybszy wzrost szeregów partyjnych. Organizacje PPS ukształtowały się we wszystkich powiatach województwa. W okresie tym doszło do ściślejszej współpracy z miejscową organizacją PPR. Współpraca ta była przygotowaniem do osiągnięcia jedności organicznej obu partii.

I. DZIAŁALNOŚĆ BIAŁOSTOCKIEJ WOJEWÓDZKIEJ ORGANIZACJI PPS OD PAŹDZIERNIKA 1944 R. DO STYCZNIA 1947 R.

1. Powstanie białostockiej organizacji PPS

W okresie okupacji hitlerowskiej PPS nie prowadziła w województwie białostockim działalności organizacyjnej. Nie mówią na ten temat zarówno meldunki instancji AK, jak również pozostałe materiały archiwalne. Rozmowy przeprowadzone z byłymi członkami PPS wykazały, że wprowadzić działacze ci utrzymywali kontakty osobiste, ale kontakty te nie przerodziły się w działalność organizacyjną.

Organizacje podstawowe i instancje PPS musiały się ukształtować od nowa po przerwie obejmującej prawie 5 lat. Nie stanowiło to wyłącznej charakterystycznej cechy białostockiej organizacji PPS. W okresie okupacji hitlerowskiej ruch socjalistyczny był rozbity organizacyjnie, chociaż prawicowy jego odłam, znany pod nazwą: Wolność, Równość i Niepodległość (WRN), był bezprzecznie najsilniejszą grupą. W skład odrodzonej po wojnie PPS weszli więc członkowie: RPPS, PPS-Lewicy, WRN, grupa byłych członków PPS skupiona w szeregach Związku Patriotów Polskich, a także pepesowcy, którzy w okresie okupacji nie należeli do żadnej z wymienionych organizacji. Kadre kierowniczą ukształtowali działacze lewicy socjalistycznej, znajdujący się niemal we wszystkich z wymienionych grup, lecz głównie z szeregów RPPS i PPS-Lewicy. Specyfika białostockiej organizacji PPS polegała przede wszystkim na tym, że w momencie wyzwolenia Białegostoku czołowi działacze PPS z okresu międzywojennego na tym terenie bądź nie żyli, bądź przebywali gdzie indziej. Odbudowa struktury organizacyjnej partii następowała powoli i ze znacznym opóźnieniem w stosunku do innych województw wyzwolonych w 1944 r.

Jednakże już na początku września ukształtowała się w Białymstoku grupa byłych działaczy PPS z okresu międzywojennego. Wśród nich znajdowali się m.in. Bolesław S o k ó ł, były funkcjonariusz Zw. Zaw. Robotników Rolnych, Włodzimierz K l e p a c k i, robotnik garbarski oraz Aleksander M a z u r c z y k, pracownik umysłowy. Centralny Komitet Wykonawczy (CKW) PPS starał się ożywić działalność organizacyjną białostockiej grupy PPS. 17 września 1944 r. z ramienia CKW PPS Feliks M a n t e l przeprowadził wiec w Białymstoku, a następnie zebranie z miejscowym aktywem PPS³.

Do końca września 1944 r. działacze PPS utworzyli miejscowy komitet robotniczy partii w Białymstoku. Funkcję przewodniczącego piastował w nim W. Klepacki, sekretarzem zaś był B. Sokół. Jednakże praca organizacyjna niewiele posunęła się naprzód. Brak było lokalu partyjnego oraz odpowiedniej liczby aktywu. Nieliczny aktyw zajęty był sprawami związanymi z realizacją zadań reformy rolnej, tworzeniem samorządu terytorialnego itd. W takiej sytuacji CKW w listopadzie 1944 r. przysłał do województwa kolejno swoich przedstawicieli: Seweryna A n t o s z e w s k i e g o, Dionizego K a c p e r s k i e g o oraz Władysława J a g i e ł ł e (dwukrotny pobyt w październiku i w grudniu)⁴. Przedstawiciele ci przeprowadzili z miejscowymi członkami PPS szereg zebrań, jak też wieców z większą liczbą ludności.

³ Centralne Archiwum Partyjne KC PZPR w Warszawie (CAKC), 235/VII-77.

⁴ Ibid., 235/VII-77, 235/VII-79.

Na początku grudnia powstały miejscowe komitety robotnicze PPS w Hajnówce, Bielsku Podlaskim i Siemiatyczach⁵. W Łomży Powiatowy Komitet Robotniczy PPS powstał jeszcze przed wyzwoleniem miasta spod okupacji hitlerowskiej. Jego siedzibą był początkowo Zambrów⁶. 8 grudnia 1944 r. powstał Powiatowy Komitet Robotniczy PPS w Suwałkach⁷. Nadal brak było instancji wojewódzkiej.

Dopiero w połowie grudnia 1944 r. CKW delegował do pracy partyjnej w białostockiej organizacji Andrzeja Krzewniaka. Pod jego kierownictwem jako przewodniczącego ukonstytuował się tymczasowy Wojewódzki Komitet Robotniczy PPS.

14 stycznia 1945 r. odbył się I zjazd wojewódzkiej PPS. Na zjeździe tym dokonano wyboru 11-osobowego Wojewódzkiego Komitetu Robotniczego (WKR) PPS⁸. Tym samym zakończony został proces kształtowania się władz wojewódzkich oraz niektórych powiatowych PPS.

2. Udział białostockiej organizacji PPS w tworzeniu władzy ludowej i realizacji reformy rolnej

Wojewódzka organizacja PPS brała aktywny udział w budowie władzy ludowej. Przedstawiciele PPS weszli w skład powołanej 28 sierpnia 1944 r. Wojewódzkiej Rady Narodowej (Bolesław Sokół, Włodzimierz Klepacki). Aktyw PPS uczestniczył w tworzeniu się powiatowych rad narodowych w Białymstoku, Suwałkach, Łomży i miejskiej w Białymstoku. W innych powiatach udział PPS w pracach tych był raczej znikomy, ponieważ nie było tam organizacji miejscowych tej partii. Na dzień 5 maja 1945 r. PPS miała swoich przedstawicieli w następujących radach narodowych: wojewódzkiej (10 mandatów, w tym 1 — w składzie prezydium), miejskiej w Białymstoku (7 mandatów), powiatowych: w Białymstoku (10), Suwałkach (7), Łomży (9)⁹. Dane te nie stanowią oczywiście podstawy do określenia zasięgu wpływów PPS w omawianym powiecie, gdyż liczba mandatów przypadających na poszczególne partie ustalana była na posiedzeniach komisji międzypartyjnych. W trakcie tych rozmów na ogół przyjmowano zasadę parytetu. Przedstawione liczby świadczą jednakże o realnym istnieniu organizacji PPS w danym powiecie. W powiatach: Augustów, Grajewo, Bielsk Podlaski i Wysokie Mazowieckie w składzie powiatowych rad narodowych nie było członków PPS. W tych powiatach nie było bowiem or-

⁵ „Robotnik”, 14 XII 1944 r.

⁶ CAKC, PPS, Wyd. Ogólno-Org., sprawozdanie WKR w Białymstoku z zebrania sekretarzy i przewodniczących PKR w dniach 8—19 VI 1945 r.

⁷ Ibid.

⁸ Archiwum KW PZPR w Białymstoku (AKW), PPS, 15/I/1.

⁹ CAKC, PPS, Wyd. Ogólno-Org., sprawozdanie WKR z Białegostoku z 5 V 1945 r.

ganizacji PPS bądź nie przejawiały one w tym czasie większej aktywności (Bielsk Podlaski, Wysokie Mazowieckie). W składzie GRN organizacje PPS nie były w ogóle reprezentowane. Brakuje danych o udziale członków PPS w składzie MRN miast niewydzielonych. Znając jednakże rozmieszczenie komórek PPS w owym czasie, przypuszczać należy, że jej członkowie znajdowali się niewątpliwie w składzie MRN w Łomży i Suwałkach, ewentualnie w Bielsku Podlaskim, Siemiatyczach, Łapach i Zambrowie.

Dla porównania stwierdzić należy, że organizacja PPR reprezentowana była w składzie wszystkich PRN, większości MRN oraz niektórych GRN.

Udział PPS w administracji państwowej w 1944 r. był raczej znikomy. Trudno wymienić poważniejszą funkcję piastowaną przez członka tej partii w administracji szczebla wojewódzkiego i powiatowego. Dopiero po zakończeniu procesu organizacji partii członkowie PPS w wyniku porozumień międzypartyjnych otrzymali mandat na obsadzenie stanowiska prezydenta miasta Białegostoku (funkcję tę aż do połowy 1948 r. pełnił Andrzej Krzewniak) oraz starosty powiatowego łomżyńskiego (funkcję tę aż do końca 1948 r. kolejno pełnili: Edmund Przybylski, Tadeusz Żeglicki i Władysław Dymowski).

Wojewódzka organizacja PPS była współorganizatorem związków zawodowych. W skład prezydium powołanej 26 sierpnia Okręgowej Komisji Związków Zawodowych wchodził członek PPS, Bolesław Sokół. Pepesowcy wnieśli znaczny wkład w organizację Zw. Zaw. Robotników Rolnych, Kolejarzy. Aktywność tę można było zaobserwować jednakże tylko w mieście Białymstoku oraz Łomży i Suwałkach.

Proces tworzenia się władzy ludowej przebiegał równolegle z realizacją reformy rolnej. Nieliczny wówczas jeszcze aktyw PPS zadeklarował poparcie dla podjętej przez organizację PPR akcji tworzenia brygad robotniczych oraz rozpoczęcia kampanii propagandowej. Według sprawozdania WKR w akcji przeprowadzania parcelacji majątków obszarniczych wzięło udział 33 członków PPS, w tym z Białegostoku — 8, z Łomży — 6, z Suwałk — 11, Bielska Podlaskiego — 4 i Wysokiego Mazowieckiego — 4¹⁰. Członkowie PPS w akcji tej pełnili następujące funkcje: wojewódzkiego pełnomocnika do spraw reformy rolnej — Bolesław Sokół, powiatowego pełnomocnika w Augustowie — Wincenty Anuszkiewicz z Suwałk, zastępców powiatowych pełnomocników: w Bielsku Podlaskim — Franciszek Grad, w Wysokiem Mazowieckiem — Aleksander Mazurczyk. W porównaniu z wojewódzką organizacją PPR udział ten nie był duży, ale ciągle należy pamiętać, że PPS dysponowała dużo mniejszą liczbą aktywistów i działała w kilku zaledwie powiatach.

¹⁰ Ibid.

3. Rozwój organizacyjny PPS w pierwszej połowie 1945 r.

Fragmentarycznie zachowane materiały archiwalne nie pozwalają na ustalenie konkretnych dat powstania wielu instancji powiatowych PPS w 1944 i pierwszej połowie 1945 r.

Ze sprawozdania WKR z 21 marca 1945 r. wynika, że w województwie było wówczas 5 instancji powiatowych PPS (powiatowe komitety robotnicze, PKR): w Białymstoku (miasto), Łomży, Suwałkach, Bielsku Podlaskim i Wysokiem Mazowieckiem¹¹. Brak jednakże danych co do ich składu osobowego.

Według sprawozdania z 1 marca 1945 r. liczba członków PPS w województwie wynosiła 1070¹², wg sprawozdania z 5 maja 1945 r. — 1,5 tys.¹³, wg sprawozdania za II kwartał 1945 r. — 2,5 tys.¹⁴ Dane te świadcząby o stosunkowo dużej dynamice wzrostu liczby członków PPS w województwie. Są jednak poważne wątpliwości co do prawdziwości podanych wyżej liczb. Wątpliwości te nasuwają następujące fakty: a) zbyt szybki wzrost liczby członków partii w dość krótkim okresie, b) zbyt duża liczba członków partii na terenie niektórych powiatów, gdzie śladów działalności PPS niemal nie było widać (Wysokie Mazowieckie — 490 członków na dzień 5 V 1945 r., podczas gdy w Łomży tylko — 170, w Suwałkach łącznie z Augustowem — 327), c) zbyt duża liczba członków w niektórych komórkach terenowych. Np. w Dobromilu, małej wiosce koło Bielska Podlaskiego, wg sprawozdania z 1 marca 1945 r. miało się znajdować aż 59 członków PPS i 30 OMTUR. Komórka ta, jak analogiczne, skupiała przecież niemal wyłącznie byłych robotników rolnych niewielkiego majątku, a nie chłopów ze wsi. Biorąc pod uwagę powyższe fakty, jak i późniejszą ocenę liczby członków PPS dokonaną przez wymienionego poprzednio I sekretarza WKR, należy sądzić, że w końcu maja 1945 r. wojewódzka organizacja PPS liczyła około 1000—1100 członków. W pierwszej połowie 1945 r. nastąpił niewątpliwie wzrost liczby członków partii, szczególnie w miastach i większych osiedlach. Na wsi (przeważnie były folwarki) wzrostu tego raczej nie mogło być, ponieważ sytuacja polityczna w tym okresie zaczęła się komplikować w związku z podjęciem przez podziemie reakcyjne akcji zbrojnej.

Posiadane dane statystyczne nie pozwalają nam ustalić składu społecznego członków PPS, natomiast przedstawimy rozmieszczenie terytorialne organizacji PPS. Na podstawie cytowanych już sprawozdań można ustalić, że w powiatach: Sokółka i Grajewo PPS nie miała członków. Komórki PPS rozmieszczone były w następujących miastach i miasteczkach województwa: Białymstoku, Michałowie, Czarnej Wsi i Zabłudowie pow. białostocki,

¹¹ Ibid., 15/VIII/1, spraw. z 21 III 1945 r.

¹² Ibid., spraw. z 1 III 1945 r.

¹³ Ibid., spraw. z 5 V 1945 r.

¹⁴ Ibid., sprawozdanie roczne WKR za 1945 r.

Bielsku Podlaskim, Hajnówce i Siemiatyczach pow. bielskopodlaski, w Łomży, Stawiskach, Zambrowie i Sniadowie pow. łomżyński, w Wysockiem Mazowieckim i Łapach pow. wysokomazowiecki, w Augustowie i Suwałkach. Istniały ponadto komórki wiejskie PPS, skupiające robotników rolnych: w powiecie bielskopodlaskim — w Dobromilu, Knorydach i Kamiennym Dworze, w powiecie wysokomazowieckim — w Mazurach, Chorażycach, Wylinach-Rusi i Stokowisku, w Mikicinie pow. białostocki oraz robotników leśnych w Żedni pow. białostocki.

Z powyższej charakterystyki wynika, że wojewódzka organizacja PPS posiadała małą liczbę członków w porównaniu z analogicznymi organizacjami w kraju oraz wojewódzką organizacją PPR. Pamiętać jednak należy, że możliwości rozwoju organizacyjnego PPS w województwie białostockim były ograniczone. PPS prowadziła działalność głównie na odcinku miejskim (robotnicy, drobni rzemieślnicy i kupcy, inteligencja), na wsi — jedynie wśród robotników rolnych i leśnych. Tymczasem Białostocczyzna należała w przeszłości do grupy województw stosunkowo słabo uprzemysłowionych, a w wyniku okupacji hitlerowskiej i działań wojennych zakłady przemysłowe w przeważającej części zostały zniszczone. Aktywizacja podziemia reakcyjnego w II kwartale 1945 r. uniemożliwiła dalszą rozbudowę partii na wsi i w środowisku małomiasteczkowym.

Tradycje działalności PPS z okresu międzywojennego były znaczne, ale tylko w niektórych miejscowościach (Białystok, Łomża, Suwałki, Hajnówka, Łapy). Stary aktyw PPS został jednakże silnie przerzedzony w wyniku ostatniej wojny i poważną część aktywu partyjnego, szczególnie szczebla powiatowego, stanowili ludzie młodzi, dotąd niezaangażowani politycznie. Podobne zjawisko obserwujemy również w wojewódzkiej organizacji PPR. Treść działalności propagandowej obu partii była zbieżna, dlatego wielu ludzi, nie widząc poważniejszych różnic ideologicznych między PPR i PPS (w propagandzie na zewnątrz obie partie nie wysuwały wówczas hasła walki o socjalistyczną przebudowę społeczeństwa), wstępowali do szeregów PPR, posiadającej lepszą organizację i większe wpływy w danym środowisku.

4. Działalność wojewódzkiej organizacji PPS w okresie walki o utrwalenie władzy ludowej

Przesunięcie się linii frontu w wyniku styczniowej ofensywy wojsk radzieckich w 1945 r. zaaktywizowało siły reakcji. Podziemie reakcyjne przeszło od akcji propagandowej do terroru i walki zbrojnej. W województwie białostockim sytuacja polityczna wyraźnie się skomplikowała. Wywarło to wpływ na działalność terenowych organizacji PPS i dalszy rozwój organizacyjny partii.

W wyniku terroru zginęli aktywiści PPS: Franciszek Grad z Białegostoku, członek WKR (1 VI 1945), Stanisław i Maria Miłkowsy z Siemiatycz (14 X 1945) oraz Zygmunt Jakubowski z Jedwabnego (listopad 1945)¹⁵. Poniesione w wyniku terroru podziemia straty wojewódzkiej organizacji PPS były znikome w porównaniu ze stratami poniesionymi przez PPR, jednakże terror i napięta sytuacja polityczna niewątpliwie powstrzymywały wielu członków PPS przed zbytnim zaangażowaniem się politycznym.

Wiejskie komórki PPS przerwały działalność i faktycznie zerwały więzi organizacyjne z partią. Zamarła również działalność komórek PPS w środowisku małomiasteczkowym, a nawet w samym Białymstoku oraz w tak dużym ośrodku robotniczym jak Hajnówka. Wyjazd wielu członków PPS na ziemie odzyskane spowodował zdekompletowanie składu instancji partyjnych szczebla powiatowego i częściowo wojewódzkiego. Rozpadły się powiatowe komitety robotnicze PPS w Bielsku Podlaskim i Wysokiem Mazowieckiem, osłabła praca Grodzkiego Komitetu PPS w Białymstoku. Zdekompletowany WKR nie mógł zaktywizować pracy terenowych instancji i komórek PPS. Dotychczasowy I sekretarz WKR opuścił teren województwa. Stanowisko II sekretarza było nieobsadzone. Przeprowadzona jesienią 1945 r. reorganizacja składu WKR pozwoliła ożywić pracę. Funkcję I sekretarza WKR objął Henryk Wróblewski z Bielska Podlaskiego, II sekretarza — Wanda Rymkiewicz z Suwałk. W rezultacie wysiłków aparatu etatowego WKR reaktywowano PKR w Bielsku Podlaskim oraz terenowe koła: w Siemiatyczach, Stawiskach, Zambrowie, Hajnówce oraz wiejskie w Dobromilu, ożywiono działalność Grodzkiego Komitetu w Białymstoku. Przyłączenie do województwa białostockiego trzech powiatów mazurskich, gdzie sytuacja polityczna była na ogół spokojna, stworzyło możliwości rozwoju organizacyjnego PPS na tym terenie. Powstały PKR w Olecku i Ełku oraz komórka wiejska w Wieliczkach pow. olecki. Ponadto 16 czerwca 1946 r. powołano PKR w Grajewie. Nie udało się jednakże reaktywować organizacji w Michałowie, Gródku, Czarnej Wsi, Augustowie i komórek wiejskich, z wyjątkiem wymienionej poprzednio w Dobromilu. Na dzień 31 grudnia 1945 r. istniało 7 czynnych komitetów powiatowych PPS: w Suwałkach, Łomży, Bielsku Podlaskim, Grajewie, Ełku i Olecku, grodzki w Białymstoku, 6 miejskich: w Siemiatyczach, Hajnówce, Milejczycach, Stawiskach, Jedwabnem i Zambrowie oraz 2 wiejskie komórki: w Dobromilu i Wieliczkach. Podana w sprawozdaniu rocznym WKR liczba 860¹⁶ członków PPS jest raczej wiarygodna. W porównaniu z I kwartałem 1945 r. nastąpił więc spadek liczby członków o jakieś 250—300, mimo powołania nowych organizacji w Ełku, Olecku i Grajewie.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

W przeprowadzonej w czerwcu 1945 r. wielkiej akcji propagandowej przeciwko działalności podziemia reakcyjnego wzięli udział członkowie obu partii robotniczych. W skład brygad agitacyjnych weszło blisko 200 członków PPR i PPS. Jednakże ze strony PPS w brygadach agitacyjnych reprezentowane były tylko dwie organizacje: łomżyńska i suwalska oraz grupa agitatorów przysłana przez CKW PPS z Centralnej Szkoły Partyjnej.

Aktywiści PPS brali również udział w działalności samorządu terytorialnego. Na 31 grudnia 1945 r. PPS reprezentowana była w składzie WRN w Białymstoku (14 członków), MRN w Białymstoku (5 członków) oraz następujących powiatach: w Białymstoku (2), Bielsku Podlaskim (1), Ełku (3), Łomży (5), Olecku (2), Suwałkach (7) i Wysokiem Mazowieckiem (1)¹⁷. Dane te świadczą o dalszym rozwoju działalności instancji powiatowych PPS w porównaniu z analogicznymi liczbami z pierwszej połowy 1945 r. PPS nie była reprezentowana w składzie PRN w Augustowie, Gołdapi i Sokółce, gdzie nie posiadała swoich organizacji, a także w Grajewie. Miała jednakże swych członków w składzie PRN w Białymstoku i Wysokiem Mazowieckiem, mimo braku na tym terenie swoich organizacji.

W okresie przygotowań do przeprowadzenia referendum ludowego wzmogła się aktywność białostockiej organizacji PPS. Przedstawiciele PPS brali udział w posiedzeniach komitetów przedwyborczych, a następnie popularyzacji głosowania ludowego we wszystkich powiatach, gdzie były organizacje partyjne, opowiadając się za ścisłą współpracą partii Bloku Demokratycznego. Uczestnicy II zjazdu wojewódzkiego PPS 17 kwietnia 1946 r. jednomyślnie podkreślili konieczność mobilizacji członków partii do akcji propagandowej wokół zadań referendum. W związku z referendum WK wydał odezwę pt. „Do wszystkich ludzi pracy województwa białostockiego”. Do prac związanych z przygotowaniem referendum PPS delegowała 174 propagandystów, zorganizowała 94 wiece i 115 zebrań gromadzkich¹⁸.

W okresie kampanii wyborczej do pracy agitacyjnej i organizacyjnej zmobilizowano 700 członków PPS. Aktywiści PPS zorganizowali 35 wieców i 115 masówek (na ogólną liczbę 2,5 tys. wieców i zebrań), uczestniczyli ponadto w 108 wiecach poselskich. Do pracy w składzie brygad agitacyjnych PPS delegowała 156 członków na ogólną liczbę 707 agitatorów w województwie. W czasie kampanii wyborczej podziemie reakcyjne zamordowało dwóch aktywistów PPS, sekretarzy miejskich komitetów: w Sejnach — Feliksa Kalwejtę (2 XII 1946 r.), w Suwałkach — Henryka Neissnera (13 XII 1946 r.)¹⁹.

¹⁷ AKW, PPR, Wydż. Organ., ankieta sprawozdawczo-statystyczna za grudzień 1945 r.

¹⁸ AKW, PPS, 15/VIII-3, spraw. z 26 X 1946 r.

¹⁹ Ibid., 15/1/1, protokół z III wojewódzkiego zjazdu PPS.

Aktywizacja działalności politycznej wojewódzkiej organizacji PPS wpłynęła na jej rozwój organizacyjny. W ciągu 1946 r. szeregi organizacji wzrosły blisko dwukrotnie (1535 członków na 31 XII 1946 r.). Powstały nowe komitety powiatowe partii: w Gołdapi (26 VI 1946 r.) i Augustowie (styczeń 1947 r.), rozpoczęto przygotowania do powołania PK w Białymstoku i Wysokiem Mazowieckiem. Nowe komórki PPS zaczęły powstawać w małych miasteczkach, a także wsiach, i to nie tylko na terenie ziem odzyskanych. Jednakże w niektórych powiatach organizacje PPS były wciąż jeszcze słabe i mało aktywne, np. w Augustowie, Bielsku Podlaskim i Grajewie. Silne i aktywne organizacje PPS istniały: w Białymstoku (224 członków na 31 XII 1946 r.), Łomży (256 członków), Suwałkach (453), Ełku (217) i Olecku (170) ²⁰.

*5. Współpraca między wojewódzkimi organizacjami PPR i PPS
od października 1944 r. do stycznia 1947 r.*

Współpraca dwóch nurtów ruchu robotniczego w województwie białostockim nie miała bogatych tradycji. Mimo sporadycznych przypadków współpracy w czasie masowych wystąpień robotniczych w okresie międzywojennym, panowała na ogół atmosfera wzajemnej nieufności. Ostra walka ideologiczna między aktywnym KPP (KPZB) a PPS doprowadziła do nawarstwienia się wzajemnych uprzedzeń i nabierała nawet częstokroć antagonizmu o charakterze osobistym.

Po wyzwoleniu na czele wojewódzkich organizacji obu partii stanęli w znacznej części bądź ludzie nowi, bądź nie należący do czołowego aktywu w okresie międzywojennym. Stworzyło to bardziej korzystne warunki do nawiązania współpracy między organizacjami obu partii robotniczych. Budowa aparatu władzy ludowej, konieczność przeprowadzenia zasadniczych reform społeczno-ekonomicznych oraz podjęcia odbudowy gospodarczej wymagały zespolenia wszystkich sił demokratycznych. Ogrom zadań, niezwykle napięta sytuacja polityczna w województwie, szczupłość aktywu społecznego narzucały w większym stopniu niż gdzie indziej konieczność ścisłego współdziałania. Dlatego też na terenie województwa w wielkich kampaniach politycznych, a także na co dzień w organizacjach masowych, samorządzie terytorialnym, administracji państwowej nastąpiła zgodna na ogół współpraca wszystkich partii politycznych. Jednakże między organizacjami PPR i PPS więź ta była ściślejsza z racji mniej więcej podobnego składu społecznego członków obu partii, wspólności celów ideologicznych oraz większej ilości płaszczyzn współpracy. Jedność organizacyjna związków zawodowych, wprowadzona po wojnie, stwarzała możliwości współdziałania członków obu partii na odcinku zawodowym. Wspólne obchody

²⁰ Ibid., 15/VIII-3, sprawozdanie miesięczne za grudzień 1945 r.

święta 1 Maja, zbieżne w swej treści publiczne wystąpienia przedstawicieli obu partii na akademiach, wiecach i zebraniach umacniały przekonanie o konieczności współpracy, która w konsekwencji powinna doprowadzić do jedności organicznej obu partii.

Ta ścisła współpraca przedstawicieli obu partii, wynikająca ze zbieżności poglądów na podstawowe problemy polityczne kraju i województwa, nie oznaczała jednakże istnienia idyllicznych stosunków między instancjami i organizacjami obu partii.

Istnienie odrębnych partii, działających w mniej więcej jednakowym środowisku, musiało powodować rywalizację w walce o obsadę konkretnych stanowisk w administracji państwowej, samorządzie terytorialnym, organizacjach społecznych, powstawały więc lokalne konflikty, które w niektórych środowiskach przeradzały się w osobiste antagonizmy między aktywistami obu partii. Część aktywistów PPS uważała, że partia ta ze względu na długoletnie tradycje walki o socjalizm bardziej predestynowana jest do odgrywania kierowniczej roli w społeczeństwie i z pewnym niepokojem obserwowała umacnianie się organizacyjne PPR oraz zdobywanie przez nią szerszych wpływów w społeczeństwie. Wyrazem tego niepokoju jest treść sprawozdania WKR z 21 stycznia 1945 r.²¹ Obawy te pogłębiało nie zawsze właściwe stanowisko niektórych instancji PPR, w których interpretacji współpraca partii polegała na podporządkowaniu PPR pozostałych partii politycznych. I sekretarz KW PPR Edwarda Orłowska w swych wspomnieniach pisze: „w terenie wtedy była taka sytuacja wśród członków partii, że oni uporczywie nie rozumieli, że istnieje inna organizacja. Traktowali je jako swoje przybudówki”²². Te trudności powodowały, że jakkolwiek na zewnątrz przedstawiciele kierownictw obu partii zajmowali jednakowe stanowisko, to jednak przy rozstrzyganiu konkretnych, często nawet drugorzędnych zagadnień, nie znajdowali wspólnego języka. To było m.in. powodem ustąpienia kolejnych I sekretarzy WKR — Henryka Wróblewskiego i Mariana Stachurskiego z zajmowanych stanowisk. Jest cechą charakterystyczną, że tego rodzaju antagonizmy wybuchwały najczęściej tam, gdzie sytuacja polityczna była bardziej spokojna (3 powiaty ziem odzyskanych), lub gdzie organizacja PPS nie miała większych wpływów. Natomiast w Suwałkach, a szczególnie w Łomży, gdzie organizacje PPS były liczne i aktywne, panowała na ogół zgodna współpraca obu partii.

W okresie kampanii propagandowej w związku z referendum ludowym oraz wyborami do Sejmu Ustawodawczego nastąpiło zacieśnienie współpracy między obu partiami.

²¹ CAKC, PPS, Wydz. Ogólno-Organ., spraw. WKR w Białymstoku z 21 I 1945 r.

²² CAKC, Dział wspomnień i relacji, R/27, wspomnienie Edwardy Orłowskiej.

5 września 1945 r. odbyło się wspólne posiedzenie Prezydium WK PPS i Egzekutywy KW PPR z udziałem przedstawicieli komitetów miejskich obu partii z Białegostoku. Dyskusja toczyła się wokół referatu I sekretarza KW PPR Edwardy Orłowskiej pt. „Zadania bratnich partii robotniczych wobec nowych momentów w sytuacji w kraju”. W wyniku dyskusji przyjęto rezolucję, której fragment brzmiał: „konieczność wzmożonej walki z reakcją wymaga zespolenia sił klasy robotniczej i całego narodu. Szczególna odpowiedzialność za losy młodej demokracji polskiej ciąży na klasie robotniczej jako przodującym oddziale frontu narodowego. Dla zespolenia wysiłków klasy robotniczej konieczne jest wzmożenie i koordynacja [wysiłków] dwóch bratnich partii robotniczych: PPR i PPS”²³. W tekście rezolucji wymienione są również formy tej współpracy, m.in. wspólne posiedzenia KW PPR i WK PPS przynajmniej raz na miesiąc, analogiczne posiedzenia na szczeblu powiatu, wspólne posiedzenia radnych PPR i PPS.

W toku kampanii politycznej wokół wyborów do Sejmu nastąpiło dalsze rozszerzenie współpracy. Formą tej współpracy były m.in. wspólne zebrania aktywu obu partii. Takie wspólne zebrania aktywu odbyły się m.in. w Białymstoku 9 stycznia 1946 r., 28 marca 1946 r. i 21 maja 1947 r. Na zebraniu 9 stycznia 1946 r. ustalono formy współpracy obu partii w kampanii przedwyborczej oraz podjęcie akcji przeciwko próbom reprzywatyzacji niektórych fabryk białostockich. Na następnych zebraniach poruszono sprawę konieczności współpracy przedstawicieli obu partii w organizacjach masowych, wśród inteligencji oraz postulowano konieczność powołania wspólnej szkoły aktywu partyjnego.

II konferencja wojewódzka PPR, która obradowała w dniach 14 i 15 kwietnia 1946 r., wiele miejsca w obradach poświęciła problemowi współpracy obu partii robotniczych. W tekście uchwały pisało m.in.: „Konferencja zwraca uwagę na konieczność wzmocnienia jednolitego frontu i zacieśnienia współpracy PPR i PPS na wszystkich szczeblach organizacyjnych”²⁴. II Zjazd wojewódzki PPS, który obradował 17 kwietnia 1946 r., również szczegółowo omawiał umocnienie współpracy między obu partiami.

Kolejnym wspólnym zadaniem dla obu organizacji partyjnych było przeprowadzenie wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Komitety wojewódzkie PPR i PPS wydały wspólny okólnik do wszystkich komitetów powiatowych i miejskich obu partii w sprawie jedności działania w okresie kampanii wyborczej. Okólnik ten został wydany 1 września 1946 r. Podpisanie 28 listopada 1946 r. umowy o współpracy i jedności działania między PPR i PPS stwarzało możliwości do rozwinięcia współpracy na szerszej płaszczyźnie.

²³ AKW, PPR, Wyd. Organ., spraw. za wrzesień 1945 r.

²⁴ Ibid., 1/I/1, protokół II konferencji wojewódzkiej PPS.

Udział członków obu partii we wspólnie przeprowadzonych kampaniach politycznych zbliżył obie organizacje i przygotował grunt do następnego etapu walki o jedność obu partii — zjednoczenia organizacyjnego.

II. DZIAŁALNOŚĆ BIAŁOSTOCKIEJ ORGANIZACJI PPS
OD LUTEGO 1947 R. DO KONGRESU ZJEDNOCZENIOWEGO

1. *Rozwój organizacyjny PPS od wiosny 1947 r. do jesieni 1948 r.*

Zwycięstwo sił demokratycznych w wyborach do Sejmu Ustawodawczego otworzyło nowy okres w historii władzy ludowej na Białostocczyźnie. Klęska wyborcza mikołajczykowskiego PSL rozwiła iluzje sił reakcji co do możliwości przejęcia przez nie władzy politycznej w Polsce, przekreśliła również celowość prowadzenia dalszej walki przeciwko władzy ludowej przez organizacje podziemia reakcyjnego. Ogłoszona przez nowo wybrany Sejm Ustawodawczy amnestia dała możliwość wyjścia z podziemia członkom reakcyjnych ugrupowań. Następowala stopniowa stabilizacja polityczna. Przetrwale w niektórych powiatach niedobitki podziemia reakcyjnego próbowały zahamować ten proces. Np. 2 sierpnia 1947 r. we wsi Zawady, pow. łomżyński, zamordowany został m.in. starosta powiatowy i zarazem przewodniczący PKR PPS w Łomży, Tadeusz Żeglicki. Pojedyncze akty terroru nie wpłynęły jednak na rozwój ogólnej sytuacji politycznej, która wyraźnie zmierzała do stabilizacji. Zwycięstwo sił demokratycznych w wyborach, sukcesy gospodarcze władzy ludowej, wpłynęły na większą popularność partii robotniczych. Czynniki te oraz zapewnienie bezpieczeństwa w terenie spowodowały szybki wzrost szeregów obu partii robotniczych.

W końcu 1947 r. organizacje PPS istniały we wszystkich powiatach województwa. Ostatnie powiatowe komitety powstały: w Sokółce (31 V 1947 r.), w Wysokiem Mazowieckiem z siedzibą w Łapach (30 VII 1947 r.) oraz w Białymstoku (listopad 1947). Po utworzeniu w czerwcu 1948 r. nowego powiatu Kolno, jesienią tegoż roku zorganizowano również tam PK PPS.

Wzrost liczby członków PPS na Białostocczyźnie w wymienionym okresie z podziałem na powiaty przedstawia tabela 1²⁵.

Największy wzrost szeregów partyjnych nastąpił w ciągu 1947 r., w późniejszym czasie tempo jego hamowała przeprowadzana przez instancje partyjne weryfikacja, która w owym okresie miała na celu oczyszczenie szeregów partyjnych z elementów mało aktywnych i przypadkowych. Objęła ona przede wszystkim silne organizacje partyjne: w mieście Białymstoku, Łomży, Suwałkach, Ełku i Olecku, w mniejszym stopniu rów-

²⁵ AKW, PPS, 15/VII/3, sprawozdanie miesięczne za 1947 i 1948 r.

niez Bielsk Podlaski. Nie przeprowadzono jej niemal zupełnie w słabych liczebnie organizacjach powiatowych: białostockiej, augustowskiej, gołdapskiej, grajewskiej, sokólskiej i wysokomazowieckiej. Weryfikacja nie oz-

Tabela 1

Nazwa powiatu	Liczba członków			
	31 III 1947	31 XII 1947	31 III 1948	31 XII 1948
Augustów	55	81	82	88
Białystok	4	178	175	256
m. Białystok	348	865	970	775
Bielsk Podlaski	150	379	419	448
Elk	359	540	628	581
Gołdap	91	77	102	111
Grajewo	48	111	130	123
Łomża	380	245	351	285
Olecko	250	216	222	214
Sokółka	—	30	31	33
Suwałki	508	722	795	507
Wysokie Mazowieckie	—	45	54	56
Razem	2193	3489	4012	3476

naczała jednakże zahamowania werbunku nowych członków. Równolegle z przeprowadzeniem weryfikacji w starych komórkach partyjnych tworzone nowe. W owym czasie komórki PPS powstały w wielu małych miasteczkach oraz na wsiach. W tym ostatnim przypadku nie objęły one raczej chłopów, ale robotników rolnych w Państwowych Nieruchomościach Ziemskich, robotników leśnych, a także część inteligencji wiejskiej. Najwięcej organizacji wiejskich PPS było w powiatach: Elk, Olecko oraz Białystok i Bielsk Podlaski.

Skład społeczny wojewódzkiej organizacji PPS różnił się w znacznym stopniu od składu społecznego wojewódzkiej organizacji PPR. PPS w zasadzie nie prowadziła działalności w środowisku wiejskim, stąd znikomy procent chłopów w jej szeregach (blisko 5% na 31 VII 1948 r.). Znaczny procent członków stanowiła inteligencja, przedstawiciele wolnych zawodów, rzemieślnicy. Odsetek robotników w szeregach PPS był jednakże duży (50,5% na 31 VII 1948), większy niż w szeregach PPR (40%). W ciągu 1947 r. skład społeczny wojewódzkiej organizacji PPS nie uległ poważniejszym zmianom procentowym, w ciągu 1948 r. zmalał odsetek rzemieślników, kupców, przedstawicieli wolnych zawodów na korzyść robotników. Związane to było z przeprowadzoną akcją weryfikacji oraz zaostrożeniem kryteriów pochodzenia społecznego w stosunku do nowo przyjmowanych

2. Proces kształtowania się współpracy obu partii od lutego 1947 r. do kwietnia 1948 r.

Sytuacja polityczna, ukształtowana po wyborach do Sejmu Ustawodawczego, stawiała przed obiema partiami robotniczymi nowe zadania. Istnienie dwóch partii robotniczych w nowych warunkach politycznych było nie tylko zbędne, ale stanowiło pewien hamulec w rozwoju stosunków politycznych. Umowa o jedności działania między obu partiami z 28 listopada 1946 r. zakładała, że jedność działania obu partii winna doprowadzić do jedności organicznej.

Po zakończeniu kampanii wyborczej wojewódzka organizacja PPR postawiła przed sobą zadanie nawiązania jak najściślejszej współpracy z miejscową organizacją PPS.

Z inicjatywy KW PPR odbyło się 1 lutego 1947 r. wspólne posiedzenie Egzekutywy KW PPR i Prezydium WK PPS. Na posiedzeniu tym podjęto decyzję w sprawie organizowania wspólnych zebrań komórek obu partii, utworzenia wspólnej szkoły partyjnej oraz powołania przy instancjach wojewódzkich i powiatowych obu partii trójek mediacyjnych, których zadanie polegało na regulowaniu spornych problemów między organizacjami obu partii ²⁶.

III konferencja wojewódzka PPR, która obradowała w Białymstoku 20 kwietnia 1947 r., wiele miejsca poświęciła problemowi jedności obu partii. I sekretarz KW PPR, M. Bodalski, pisał w referacie m.in.: „Przed obydwoma partiami stoi problem jedności organicznej. W najbliższym czasie powinno dojść do poważnego zbliżenia organizacyjnego i ideologicznego obu partii. W związku z tym wysuwają się takie zadania, jak częstsze niż dotychczas organizowanie wspólnych zebrań, zjazdów i konferencji, konieczność szkolenia ideologicznego członków obu partii, wreszcie współpraca na odcinku młodzieżowym” ²⁷. Przemówienie powitalne przedstawiciela WK PPS na konferencji przyjęte zostało oklaskami i okrzykami: „niech żyje jedność organiczna partii robotniczych”. Podobna atmosfera panowała na III zjeździe wojewódzkim PPS 30 marca 1947 r.

Realizacja nowych zadań napotykała jednakże sporo trudności. Instancje PPS szczebla powiatowego, szczególnie tam, gdzie organizacje liczyły mało członków i dysponowały niewielką liczbą aktywu, nie wykazały sprawności organizacyjnej, aby inicjować wspólne zebrania członków obu partii lub wnieść poważniejszy wkład w ich organizację. Inicjatywa znalazła się w rękach PPR. Wpłynęło to aktywizująco na działalność niektórych instancji i organizacji PPS, ale jednocześnie powodowało pewne opory. W niektórych organizacjach PPS mówiono, że „PPR komenderuje

²⁶ Ibid., PPR, Wyd. Organ., spraw. za luty 1947 r.

²⁷ Ibid., PPR, 1/I/1, protokół III konferencji wojewódzkiej PPR.

PPS". Poglądy takie powstawały dlatego, że szeregowi członkowie PPS nie byli przyzwyczajeni do dyscypliny, jaka panowała w szeregach PPR, i konieczność regularnego odbywania zebrań organizacyjnych czy szkoleniowych traktowali jako dodatkowe obciążenie, narzucane im przy tym z zewnątrz, przez PPR. Stąd wynikała częstokroć słaba frekwencja pepesowców na wspólnych zebraniach i brak aktywności. Winą za taki stan rzeczy obarczano aktyw pepesowski, sądząc, że jest on przeciwny idei jedności organicznej obu partii czy też mało sprawny organizacyjnie. Tymczasem przyczyny takiego stanu rzeczy były głębsze. Ponadto mniej liczny i częstokroć mniej doświadczony w pracy organizacyjnej aktyw pepesowski nie zawsze mógł podolać stawianym mu zadaniom.

W wielu organizacjach PPS istniały obawy, czy zjednoczenie obu partii nie będzie manewrem taktycznym PPR, aby podporządkować sobie organizacje PPS. Nastroje te znalazły częściowo odbicie na posiedzeniu Prezydium WK PPS 15 sierpnia 1947 r. Uczestnicy zebrania jednomyślnie wyrazili pogląd, że istnieje potrzeba jednolitego frontu klasy robotniczej, a nawet jedności organicznej obu partii, ale współpraca między obu partiami winna rozwijać się na zasadzie równorzędności obu stron²⁸. Podobne tendencje przejawiały się w organizacjach powiatowych PPS w Elku i Olecku, gdzie były zadawnione spory na tle obsady personalnej Zw. Zaw. Kolejarzy (Elk) i Powiatowej Rady Narodowej (Olecko), a także w Bielsku Podlaskim i mieście Białymstoku. Owocnie natomiast rozwijała się współpraca między obu partiami w Łomży i Suwałkach. Inne tereny raczej nie wchodziły w rachubę, gdyż organizacje PPS były tam nieliczne lub znajdowały się w stadium organizacji.

Kierownictwo wojewódzkie PPS nie podjęło również inicjatywy w kierunku rozwinięcia szerszej współpracy między partiami i w ogóle wykazało pełną bezczynność organizacyjną. W związku z tym w październiku 1947 r. CKW przysłał do Białegostoku grupę aktywistów dla dokonania analizy pracy białostockiej organizacji PPS. Na czele grupy stał członek Rady Naczelnej PPS, Gustaw Butłow, który przedstawił wyniki przeprowadzonych prac na posiedzeniu WK PPS w Białymstoku 5 listopada 1947 r. Według tej oceny, kierownictwo WK PPS okazało kompletny brak aktywności, od ostatniej konferencji wojewódzkiej 30 marca 1947 r. nie odbyło się ani jedno posiedzenie plenarne WK. Aparat etatowy pozbawiony sprężystego kierownictwa wykazał również bezczynność. Ponadto G. Butłow złożył propozycję wykluczenia trzech członków ze składu WK, m.in. wiceprzewodniczącego. W odpowiedzi na krytykę trzech sekretarzy WK złożyli rezygnację z zajmowanych stanowisk.

²⁸ Ibid., PPS, 1/VII/1, protokół z posiedzenia Prezydium WK, PPS z 15 VIII 1947 r.

G. Butlow, korzystając z przysługujących mu uprawnień, rozwiązał dotychczasowy WK i przedstawił skład nowego o charakterze tymczasowym. Skład ten zatwierdzony został przez CKW 18 listopada 1947 r.

Skład Prezydium WK przedstawiał się następująco: przewodniczący — Gustaw Butlow, I wiceprzewodniczący — Stanisław Juchnicki, II wiceprzewodniczący — Władysław Kiśliński, I sekretarz — Józef Pawełczyk, II sekretarz — Andrzej Werblan.

Ponadto w skład prezydium weszło 3 innych członków²⁹. Nowo powołany WK również nie stanął na wysokości zadania. G. Butlow wkrótce wyjechał do miejsca swej stałej pracy w Warszawie. Wśród pozostałych członków WK nie było jednności poglądów co do idei jednności organicznej. Konsekwentnie jednolitifrontowe stanowisko reprezentował przede wszystkim II sekretarz WK, Andrzej Werblan. Odmienne stanowisko, zgodne z pozycją prawicy PPS, zajmował I sekretarz WK — Józef Pawełczyk. Wewnętrzna walka w łonie WK utrudniała odpowiednie ukierunkowanie pracy komitetów powiatowych PPS oraz zacieśnienie współpracy z KW PPR. Konflikt wewnętrzny WK rozstrzygnięty został dopiero na IV zjeździe wojewódzkim PPS 18 kwietnia 1948 r. Na zjeździe tym wybrano nowy skład WK, jednolity pod względem ideowo-politycznym. Funkcję I sekretarza WK objął A. Werblan. Stanowisko II sekretarza WK zostało chwilowo nieobsadzone, później zajął je Eugeniusz Polakowski. Tym samym zlikwidowano podstawową trudność w osiągnięciu bardziej ścisłej współpracy między obu wojewódzkimi organizacjami partyjnymi.

Zmiany w kierownictwie białostockiej organizacji PPS nastąpiły równolegle z ogólnym zwrotem na drodze do zjednoczenia się obu partii. 24 marca KC PPR i CK PPS wydały wspólny okólnik w sprawie prac przygotowawczych do zjednoczenia. 3 kwietnia odbyło się wspólne spotkanie organów kierowniczych obu partii, które podjęły uchwałę o przygotowaniach do zjednoczenia.

3. Białostocka organizacja PPS w okresie bezpośrednich przygotowań do zjednoczenia (maj—grudzień 1948)

W związku z bliskim, choć wciąż jeszcze nie uściślonym terminem zjednoczenia obu partii, należało podjąć znaczną pracę organizacyjną. Już w maju 1948 r. podjęto sporo akcji zmierzających do przygotowań do zjednoczenia organizacji obu partii. 8 maja 1948 r. odbyła się narada wojewódzkiego aktywu obu partii. Na naradzie obecni byli: przedstawiciel KC PPR — J. Albrecht i CKW PPS — F. Baranowski. Poruszono w zasadzie dwa zagadnienia: stan przygotowań do zjednoczenia obu partii oraz

²⁹ Ibid., spraw. za listopad 1947 r.

współdziałanie obu partii w pracy nad usprawnieniem działalności administracji.

11 maja 1948 r. odbyła się narada prelegentów obu partii. Tematem zebrania było zapoznanie prelegentów z programem szkolenia opracowanym przez władze centralne obu partii. W dniach od 10 do 26 maja 1948 r. odbyły się wspólne posiedzenia egzekutyw komitetów powiatowych obu partii. Na posiedzeniach tych przedstawiono ocenę dotychczasowej współpracy między miejscowymi organizacjami PPR i PPS. Od 10 do 19 maja odbyły się we wszystkich powiatach wspólne narady sekretarzy komórek obu partii³⁰. W szeregach obu partii przeprowadzona była akcja zbiórki na budowę wspólnego Domu Partii.

Zjednoczenie obu partii wymagało ujednolicenia struktury organizacyjnej PPR i PPS. W PPR komórki partyjne głównie tworzono na zasadzie produkcyjnej, w PPS — głównie terytorialnej. Dlatego też w II połowie 1948 r. dokonano przebudowy struktury organizacyjnej PPS, tworząc komórki na zasadzie produkcyjnej przynależności członków.

Wreszcie poważnym zadaniem było przeprowadzenie akcji weryfikacyjnej w szeregach obu partii. W związku z masowym wzrostem szeregów obu partii znaleźli się tam również ludzie przypadkowi. Z PPS ponadto należało usunąć ludzi obcych klasowo oraz wrogo nastawionych do idei zjednoczenia obu partii.

Był to II etap weryfikacji szeregów PPS. Pierwszy zakończył się wiosną 1948 r. Celem jego było oczyszczenie szeregów PPS z ludzi mało aktywnych politycznie i przypadkowych. Zasadniczym celem II etapu weryfikacji, który rozpoczął się w październiku 1948 r., było oczyszczenie partii z elementów prawicowych. Akcję tę rozpoczęła konferencja aktywu wojewódzkiego, która odbyła się 3 października 1948 r. z udziałem członków CKW — T. Wojeńskiego i A. Żaruka — Michałskiego. Referat wygłosił I sekretarz WK — A. Werblan. Tezy referatu posłużyły jako podstawa do rozpoczęcia akcji weryfikacyjnej. W terminie od 13 do 24 października 1948 r. odbyły się powiatowe konferencje aktywu PPS, na których dokonano oceny aktywu PPS. Następnie akcja weryfikacyjna objęła komórki PPS. Ogółem z partii wykluczono 441 członków, z tego na zebraniach aktywu — 305, a w kołach — 136. Blisko 47% wykluczono za poglądy prawicowe, 35% jako obcych klasowo. Wśród usuniętych pracownicy umysłowi stanowili 46%, robotnicy — 20%, wolne zawody — 13%, rzemieślnicy — 8%. Wielu działaczy partyjnych otrzymało nagany (np. w Białymstoku udzielono 126 nagan, w Ełku — 50, w Olecku — 19). Akcja weryfikacyjna podsumowana została na posiedzeniu WK 8 listopada 1948 r. w referacie A. Werblana³¹.

³⁰ Ibid., 15/VIII/1, spraw. za maj 1948 r.

³¹ Ibid., spraw. za listopad 1948 r.

Przeprowadzenie weryfikacji było konieczne, ale przebiegała ona w atmosferze nadmiernego pośpiechu i niepotrzebnej nerwowości. W trakcie jej popełniono wiele błędów, wynikających ze zbyt uproszczonej analizy postaw niektórych działaczy PPS. Usunięto pod zarzutem prawicowości wielu starych członków PPS, nie zawsze biorąc pod uwagę ich zasługi dla partii oraz brak ostatecznej krystalizacji poglądów ideologicznych wielu z nich. W stosunku do niektórych można było poprzestać na czasowym odsunięciu od kierowniczych stanowisk lub udzieleniu nagany. Na akcji weryfikacyjnej w całym kraju zaważyła atmosfera nietolerancji w wyniku narastania tendencji dogmatyczno-sekciarskich, które przejawiały się na lipcowym i wrześniowym plenum KC PPR.

Następnym krokiem był wybór delegatów na zjazd zjednoczeniowy. Wyboru dokonywano na powiatowych konferencjach PPR i PPS. Wojewódzka organizacja PPR wybrała 20 delegatów, PPS — 8.

Dalszym krokiem było prowizoryczne ustalenie składu personalnego instancji wojewódzkiej i powiatowych zjednoczonej partii. Przy ustalaniu tym nie uwzględniono zasady parytetu, gdyż obie partie nie wniosły w skład zjednoczonej partii równej liczby członków. Wojewódzka organizacja PPR na dzień 1 listopada 1948 r. liczyła 16 132 członków. 39,7% tej liczby stanowili robotnicy, 34,5% chłopi, 19,5% inteligencja, 6,3% inni. Wojewódzka organizacja PPS w tym samym czasie, po przeprowadzonej weryfikacji liczyła 3422 członków. Z tej liczby robotnicy stanowili 54,9%, chłopi — 5,5%, resztę inteligencja i inni.

Rozmieszczenie terytorialne członków PPR i PPS według powiatów na 1 listopada 1948 r. pokazuje tabela 2³², z której wynika, że z powodu pięciokrotnie mniejszej liczby członków PPS zasada parytetu przy zjednoczeniu nie mogła być przestrzegana. W skład KW PZPR wejść miało 29 członków PPR i 14 członków PPS. W skład KP — 248 członków PPR i 98 członków PPS. Stanowiska I sekretarzy KP miało objąć 12 członków PPR i jeden członek PPS, II sekretarzy KP — 6 członków PPR i 7 członków PPS³³.

Przygotowanie do Kongresu Zjednoczeniowego przebiegało w atmosferze entuzjazmu. Załogi wielu fabryk białostockich podjęły zobowiązania. 14 grudnia 1948 r. uroczyste odprowadzono delegatów na Kongres. Na placu przed dworcem kolejowym odbył się wiec, na którym przemawiali I sekretarze KW PPR i PPS — Mieczysław Tureniec i Andrzej Werblan. 14 i 15 grudnia 1948 r. w Białymstoku i miastach powiatowych zorganizowano uroczyste akademie. W dniu kongresu wszystkie budynki ad-

³² Ustalono na podstawie ankiet sprawozdawczo-statystycznych KW PPR i WK PPS za październik 1948 r.

³³ AKW, PPS, 15/IX/3, wykazy projektów składów osobowych władz partyjnych PZPR.

Tabela 2

Nazwa powiatu	Liczba członków	
	PPR	PPS
Augustów	682	99
m. Białystok	3 623	787
p. Białystok	1 480	238
Bielsk Podlaski	2 902	491
Elk	1 289	467
Gołdap	413	92
Grajewo	616	107
Kolno	363	28
Łomża	664	270
Olecko	708	193
Sokółka	1 212	34
Suwałki	1 052	567
Wysokie Mazowieckie	1 108	49
Razem	16 132	3422

ministracyjne i zakłady pracy udekorowane były czerwonymi sztandarami i transparentami.

Podczas ogłaszania aktu zjednoczeniowego 15 grudnia 1948 r. odezwały się syreny wszystkich fabryk białostockich. W fabrykach i zakładach pracy odbyły się masówki załóg³⁴.

Ukonstytuowanie się Komitetu Wojewódzkiego PZPR nastąpiło 27 grudnia 1948 r., komitetów powiatowych — do końca grudnia 1948 r. Komórki obu partii zostały natomiast połączone dopiero w roku następnym. Jednakże od chwili ogłoszenia aktu zjednoczeniowego 15 grudnia 1948 r. można uważać, że wieloletnia walka o jedność obu partii robotniczych została zakończona.

ANEKS

Składy osobowe WK PPS w Białymstoku za 1945—1948¹

I zjazd wojewódzki (14 I 1945)

Prezydium: przewodniczący — Andrzej Krzewniak, wiceprzewodniczący — Bolesław Sokół, sekretarz — Aleksander Mazurczyk², skarbnik — Jan Cebrzyński.

³⁴ Ibid., PPR, Wydział Organ., spraw. za grudzień 1948 r.

¹ Składy osobowe WK podaje Tadeusz Sierocki w analizie do artykułu: Struktura organizacyjna PPS (1944—1948), „Materiały i studia z najnowszej historii Polski”, t. III, Warszawa 1967, s. 183—184. Wykazy te oparte są na miesięcznych sprawozdaniach WK, nie uwzględniają zmian wprowadzanych na kolejnych zjazdach wojewódzkich. Niniejsze dane oparte są na protokołach zjazdów wojewódzkich PPS z uwzględnieniem zmian, które nastąpiły w tym czasie na stanowiskach I i II sekretarzy.

² Od jesieni 1945 r. po wyjeździe A. Mazurczyka z Białegostoku funkcję tę objął Henryk Wróblewski.

Członkowie: Józef Gasik i Włodzimierz Klepacki z Białegostoku, Henryk Wróblewski z Bielska Podlaskiego, Jan Belter z Hajnówki, Tadeusz Grudziński z Łomży, Wanda Rymkiewicz z Suwałk i Władysław Księżak z pow. Wysokie Mazowieckie.

II zjazd wojewódzki (17 IV 1946)

Prezydium: przewodniczący: Andrzej Krzewniak, wiceprzewodniczący: Zygmunt Łukasiewicz, I sekretarz — Marian Stachurski³, II sekretarz — vacat⁴, skarbnik — Jan Cebrzyński.

Członkowie: Franciszek Formas, Włodzimierz Klepacki i Jerzy Rawicz z Białegostoku, Henryk Wróblewski i Kazimierz Mościchowski z Bielska Podlaskiego, Józef Kowalewski z Elku, Władysław Winko i Tadeusz Żeglicki z Łomży, Józef Leicht z Olecka oraz Wincenty Anuszkiewicz i Wanda Rymkiewicz z Suwałk.

III zjazd wojewódzki (30 III 1947)

Prezydium: przewodniczący — Andrzej Krzewniak, wiceprzewodniczący: Stefan Nowakowski, I sekretarz: Jan Cebrzyński, II sekretarz — Władysław Wawrzyniak, III sekretarz (delegat OMTUR) — Stefan Darmochwał, skarbnik — Roman Michałowski.

Członkowie: Józef Kowalewski z Elku, Tadeusz Żeglicki z Łomży, Wacław Ruczko z Olecka, Wincenty Anuszkiewicz z Suwałk i Stanisław Hübner z Wysokiego Mazowieckiego.

Tymczasowy WK ustanowiony przez CKW (18 XI 1947 r.)

Prezydium: przewodniczący: Gustaw Butlow, I wiceprzewodniczący — Stanisław Juchnicki, II wiceprzewodniczący — Władysław Kiśliński, I sekretarz: Józef Pawełczyk, II sekretarz — Andrzej Werblan, skarbnik — Czesław Sierosławski, z-ca skarbnika — Jan Dworak, delegat OMTUR — Stefan Darmochwał.

Członkowie: Antoni Lewandowski, Michał Sieśkiewicz i Berta Szaykowska oraz Jan Wojciechowski z Białegostoku, Władysław Konopko z Suwałk i Józef Kowalewski z Elku.

IV zjazd wojewódzki (18 IV 1948)

Prezydium: przewodniczący: Stanisław Juchnicki, wiceprzewodniczący: Bolesław Bauer (Łomża), I sekretarz — Andrzej Werblan, II sekretarz — vacat⁵, skarbnik: Leon Parszuto.

Członkowie: Stefan Dąbek, Jan Dworak, Andrzej Krzewniak, Antoni Lewandowski z Białegostoku, Henryk Jarmuszewski i Józef Kowalewski z Elku, Jan Janicki z Olecka i Czesław Topolski z Suwałk.

РЕЗЮМЕ

В период II мировой войны была прервана деятельность белостокской организации ППС (Польской социалистической партии). Только после освобождения города группа бывших членов ППС выступила с инициативой восстановить организационно партию. В сентябре 1944 г. возник местный рабочий комитет ППС

³ W okresie od 24 V 1946 — 11 VII 1946 r. funkcję II sekretarza WK pełniła Wanda Rymkiewicz.

⁴ Przez okres 2 miesięcy po wyborach obowiązką I sekretarza sprawował jeszcze dotychczasowy I sekretarz: Henryk Wróblewski.

⁵ Funkcję tę objął następnie Eugeniusz Polakowski.

в Белостоке, который в декабре этого года был преобразован во Временный воеводский рабочий комитет ППС. 14 I 1945 г. состоялся I воеводский съезд ППС, выдвинувший постоянные власти воеводской организации ППС. На территории белостокского воеводства ППС принимала активное участие в создании аппарата народной власти, а также в проведении социальных реформ.

Однако количество членов было небольшое, деятельность партии развивалась только в нескольких районах, а сложная политическая обстановка препятствовала дальнейшему организационному развитию партии. Воеводские организации обеих партий: ППР (Польская рабочая партия) и ППС тесно с собой сотрудничали, что, конечно, не значит, что отношения между их инстанциями были идилличны. Определившееся в период 1944—1947 тесное сотрудничество во многих политических мероприятиях подготовило почву для следующего этапа борьбы этих партий за их организационное объединение.

Политическая обстановка, сложившаяся после выборов в законодательный сейм 19 I 1947 г., поставила перед рабочими партиями новое задание — провести подготовку организационного объединения ППР и ППС. Эта идея получила горячую поддержку во время заседаний III воеводской конференции ППР 20 IV 1947 г. и на III воеводском съезде ППС 30 III того же года. В течение 1947 г. углубилось сотрудничество между организациями обеих партий. Вместе с тем в новой политической обстановке партия быстро развивалась организационно, о чем свидетельствует количественный рост ее членов, возникновение новых партийных ячеек, а также новых инстанций районного уровня. Этот рост продолжался, несмотря на проведенную проверку партийных рядов, в результате которой из ППС были исключены элементы случайные и мало активные. Это был первый этап проверки, заверченный весной 1948 г. С мая 1948 г. были предприняты работы над ускорением процесса объединения партий.

В рядах ППС начался II этап проверки членов, задачей которого было очистить партию от правых элементов. На IV воеводском съезде ППС 18 IV 1948 г. был избран новый воеводский комитет ППС, однородный идейно-политически. Должность I секретаря ВК была поручена Анджею Верблянцу. Следующим этапом стал выбор делегатов на объединительный конгресс.

Воеводский комитет ПОРП сформировался 27 XII 1948 г., районные комитеты — до конца декабря этого же года. Первичные организации ППР и ППС переименовались в первичные организации ПОРП. Объединение же ячеек, оставшихся после ППР и ППС, существующих на тех же предприятиях параллельно, произошло в начале 1949 г.

SUMMARY

During the Second World War, the Białystok Polish Socialist Party ceased to exist. Only after the liberation of the town did a group of former members of the Polish Socialist Party (PPS) put forward the initiative of the organizational restoring of the party. In September 1944, a local workers' committee of the Polish Socialist Party in Białystok, was established and in December this was changed into the Provisional Voivodship Workers' Committee of the PPS. On January 14th 1945, the 1st Plenary Meeting of the voivodship PPS was held and voivodship authorities were appointed. The PPS in Białystok took an active part in the establishing of the people's authority in the voivodship as well as in the carrying out of the social reforms.

The number of PPS members was however, relatively small. The party had developed its activities only in a few districts and the complicated political situation

made further organizational development difficult. Although the two workers' parties: the Polish Workers' Party (PPR) and the PPS were in close co-operation in the voivodship, this did not mean the relations between their organizational levels were idyllic. Nevertheless, the close cooperation established between the two parties from 1944—1947 prepared the ground for the next stage of the struggle, this time for the unity of the parties, an organizational unification.

The political situation created after the elections to the Legislative Sejm on January 19th, 1947 confronted the two worker's parties with new tasks which included the preparations for the organizational unification of the PPR and the PPS. The idea of unification was strongly supported during the debates of the 3rd PPR voivodship conference, held on April 20th, 1947 as well as during the 3rd PPS Voivodship Plenary Meeting on 30th March, 1947. In 1947, the cooperation between the parties developed further. At the same time in the new political situation there occurred the fast organizational development of the parties; there was an increase in the number of members and new party organizations were formed. This number continued to rise in spite of the fact that the selection of party members was being carried on and as a result of these casual and non-active members were removed. This was the first stage of the selection which concluded in the spring of 1948. Work on the acceleration of the unification process of the two parties was initiated from May 1948.

The second stage of the selecting of members was started in the PPS and its aim was to purify the party of rightist elements. During the 4th PPS Voivodship Plenary Meeting, held on 18th April 1948, a new voivodship PPS Committee which was uniform — as far as the ideology and the policy were concerned, was chosen. Andrzej Werblan, was appointed the 1st Secretary of the Voivodship Committee (WK). The next step was the selecting of candidates for the Unification Congress.

PZPR (The Polish United Workers' Party) Voivodship Committee was established on 27th December, 1948 and district committee were established by the end of December 1948. Meanwhile, the principal PPR and PPS organizations had changed their names into fundamental party organizations of the PZPR. The unification of all the post-PPR and post-PPS organizations existing alongside in the same plants did not occur before the beginning of 1949.